

שלי יחימוביץ'

אנתנו

על כלכלה, חברה, מוסר ולאומיות בישראל

עבדי השבת

לפני יותר משלושת אלפים שנה נחקק החוק הסוציאלי המתקדם ביותר בתולדות האנושות, וניתן לעם ישראל במעמד הר סיני, כדיבר הרביעי בעשרת הדברות:

"זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתֶךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עֲבָדְךָ וְאִמָּתֶךָ וּבְהִמְתָּךְ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ..."

הציווי בדבר יום מנוחה שבועי, דבר שהיום הוא מובן מאליו, הוא נאור באופן בלתי נתפס במיוחד על רקע תקופתו. הוא נחקק בחברה עתיקה, פרימיטיבית, נבערת ועובדת אלילים. חברה שלעתים רחוקות, בזכותם של מנהיגים ענקי רוח, אמנם מפלרטטת עם רעיון המונותאיזם, אבל שבה כמו נרקומנית אל עגל זהב מוחשי שתוכל לסגוד לו. חברה נטולת זכויות אדם, אלא אם האדם הוא אדון. חברה שהעבדות היתה חלק טבעי ממנה ואיש לא פקפק בלגיטימיות שלה.

והנה, מתוך החברה הזאת, באיזו קרן אור זוהרת ומסנוורת בעוצמתה המוסרית, לא רק שניתן ציווי אלוקי המחייב את האדון לנוח מעמלו ביום שבת ולהכניס שפיות בחייו שלו עצמו, אלא שהציווי חל באופן גורף גם על כל משפחתו, גם על עבדיו ועל שפחותיו, וגם על מי שאינו בן דתו אבל נמצא תחת חסותו.

וזה לא מסתיים כאן: למען הסר כל ספק, אפילו בהמות העבודה מושבתות מכל מלאכה. גם מפאת צער בעלי חיים, גם כדי שלא יהיו התחכמויות עם הציווי, וגם כדי לא לשחוק עד דק את בהמותיך. כל סדק נסגר בטוטליות מוחלטת ומחייב חיוב טוטלי להעניק, אפילו למי שנחשב רכושך, את ההטבה הסוציאלית מרחיקת הלכת הזאת, גם כאשר היא מהווה מעמסה כלכלית כבדה על האדון וגורמת לו להפסדי תפוקה ניכרים.

הגרסה המאוחרת יותר של ספר דברים, הפותחת בציווי "שמור" במקום "זכור" מרחיבה אפילו יותר את היריעה, מסבירה במפורש את ההיבט הסוציאלי השוויוני: "...למען ינוח עבדך ואמתך כמוך", וגם את ההקשר המוסרי וההיסטורי: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, על כן צווך ה' לעשות את יום השבת". זכור חביבי, שהעובדה שחולצת מקיום של עבדות וכעת אתה אדון הנח תחת גפנו ותחת תאנתו ומחזיק גם כמה עבדים – אינה פוטרת אותך מאחריות

להם. דווקא העובדה שהיית עבד מחייבת אותך לזכור כי גם עבדים הם בני אדם ועליהם לנוח כמוך.

לו היה הפרק הזה כתבת טלוויזיה, הייתי עוברת במעבר חד מהדברים האלה אל צילומים של מרכז מסחרי הומה אדם בשבת. מגרשי חניה מפוצצים, רעש, צופרי מכוניות, קונים עם עגלות עמוסות, משפחות שלמות נדחקות בתורים צפופים, ובעיקר היתה המצלמה מתרכזת בפניהם של העובדים. קופאיות, זבנים, מאבטחים. עובדים עניים קשי יום שנפלו קורבן לצד האטום והטיפשי של החילונית.

כיהודייה חילונית אני אומרת: כל כך מצער שכמה אלפי שנים אחרי שהעם היהודי העניק לאנושות במתנה את החוק הסוציאלי המופלא הזה, שכל הדתות המונותאיסטיות העתיקות אותו, כאן, במדינה היהודית והדמוקרטית שהקמנו, החוק נרמס ברגל גסה, ומאות אלפי בני אדם נאלצים בעל כורחם לעבוד בשבת.

זכותו של הצרכן החילוני לעשות - ובעיקר לקנות - כעולה על דעתו בשבת עומדת במרכזו של הדיון החילוני בסוגיית השבת. "חופש הבחירה" שלו להחליט אם לבלות את השבת במנוחה בחיק משפחתו או לנסוע לקנות כורסה חדשה. אלא שכמו שקורה לעתים קרובות, נפקד כאן, למרבה הצער, הדיון על חופש הבחירה של העובד. כאילו העובד אינו אדם. כאילו אינו חלק מה"אנחנו" אלא חיה אחרת. חופש בחירה? חופש של מי? בחירה של מי?

הרוב המכריע של העובדים בשבת אינם עושים זאת מבחירה. הם פשוט לא יתקבלו לעבודה אם לא יתחייבו לעבודה בשבת, ויפוטרו ממנה אם יסרבו. הרי לו היינו שומעים על תופעה כזאת בכל מדינה אחרת, היינו זועקים "אנטישמיות!" ואילו אצלנו, בבית שהקמנו לעם היהודי, סירוב לעבוד בשבת לא בא בחשבון בחלקים גדולים של עולם עבודה הקשוח וההישרדותי של היום.

חלק ניכר ביותר מהעובדים האלה אינו מקבל פיצוי כחוק בגין העבודה בשבת וגם לא יום מנוחה חלופי. פקחי משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, שמספרם ממילא דל להחריד, מספרים לי כבר שנים על "כרטיסיות שחורות" שהם מוצאים בביקורות. כרטיסייה שחורה (או המקבילה הממוחשבת שלה) היא כזו שמנוקבת כולה: שבעה ימים בשבוע, 365 ימים בשנה. מה שקיבל העבד לפני אלפי שנים, לא מקבלת היום הקופאית המבוגרת ממגדל העמק, וגם לא הצעירה עגומת המבט, בדרך

כלל ממוצא אתיופי, שמשרתת את החברה הטובים בחנות של AM-PM במרכז הארץ.

תחום המסחר הוא התחום העיקרי שהתחוללה בו קריסה מוחלטת של הסטטוס קוו, של שמירת החוק ושל זכויות העובדים. מדובר בעיקר במרכזי הקניות הענקיים וברשתות השונות, הפתוחים בשבתות ומעסיקים עובדים עניים, אבל צריך לציין שהתופעה לא פוסחת גם על מקצועות צווארון לבן. מה שקיבלה הבהמה לפני שלושת אלפים שנה לא מקבל היום גם איש ההיי-טק, שעל פי הממצאים האחרונים מכיר את האירועים המכוננים בחיי ילדיו דרך צילומים. לו ולמעסיקו ברור שגם כשהוא בבית, בשבת, הוא ימשיך לראות את מסך המחשב יותר מאשר את ילדיו. הרי הוא מועסק בחוזה גלובלי, המפקיע מהעובד את זכויותיו הבסיסיות והחוקיות, לרבות הזכות ליום מנוחה שבועי.

חוק שעות עבודה ומנוחה, שהוא חוק שאינו שנוי במחלוקת והפרתו מהווה עברה פלילית, נחקק ב-1951 כחוק חילוני סוציאלי. סעיף 7 בחוק, המקבע בחקיקה חילונית ודמוקרטית את מצוות הדת היהודית בכל הקשור בשבת (לחלופין יום שישי או יום ראשון, על פי דתו של העובד) הוא סעיף מידתי, נבון ופרגמטי. הוא מאפשר החרגה של מקומות עבודה רבים מן החוק ובלבד שיהיו כורח, או היגיון או נחיצות כלכלית גבוהה ביותר בהפעלתם. המחוקק לא אסר כליל עבודה בשבת, אך קבע שאם יועסק עובד בשבת, יוענק לו יום עבודה חלופי. בנוסף כמובן נקבע כי שכרו יועלה ביום זה לתעריף גבוה במיוחד. זאת גם כדי לפצות את העובד על כך שאינו יכול לנוח עם משפחתו, וגם כדי שהמעסיק יחשוב פעמיים לפני שהוא מחליט ביד קלה שאין צורך בשבת לעובד.

לאורך כל שנות קיומה של המדינה היתה העבודה בשבת מוקד חוזר ונשנה לחיכוכים עזים לא בין עובדים ומעסיקיהם, אלא בין חרדים ובין חילונים, כשהסטטוס קוו מאותגר כל הזמן בידי שני הצדדים. מוסדות המדינה, השירותים שאינם בגדר הצלת חיים ומקומות העבודה – נחו, אבל הכבישים בשבתות היו עמוסי מכוניות, רבות מהמסעדות נפתחו, חופי הים ואתרי טבע וטיולים מלאו בחילונים שבחרו לנוח באופן הזה, מגרשי הכדורגל המו, ומפעלים שהפעלה רציפה של קווי הייצור שלהם הוכחה חיונית מבחינה כלכלית - קיבלו היתרים לפעול. הכול היה מידתי. החרדים הפגינו מדי פעם נגד פתיחת כביש או אולם קולנוע שאיימו בטווח קרוב מדי על אורח חייהם, אך עצמו עין מפני מה שהתרחש במדינה כולה. מנגד היו פה ושם מפגינים

של שינוי ושל מרצ, שהפגינו בשבתות בעבור הערך הנעלה של הזכות לקנות זוויות למדפים בשבת.

היום אפשר לקבוע בוודאות שהסטטוס קוו נשבר. המאבק הוכרע. החרדים הובסו והחילונים "ניצחו", אף שרבים מהחילונים עדיין תופסים עצמם קורבן לכפייה דתית בכל הקשור ביום השבת. יותר מחצי מיליון חילונים עובדים בשבתות. הם כבר לא הולכים לים או מטיילים או מבלים עם חברים – צורות בילוי חילוניות מוכרות בשבת. הם פשוט עובדים. אין ראייה טובה מזו לניצחון החילוניות. אבל האם החילונים באמת ניצחו? האם אנחנו לא יכולים להשתחרר לרגע מהעוינות האינסטינקטיבית לחרדים, ולהבין שבכל הקשור לשבת - הניצחון הזה הוא ניצחון פירוס, שבו החילונים הם המפסידים?

חצי מיליון העובדים בשבתות עושים זאת בדרך כלל בעל כורחם. אם יאמרו שאינם מסכימים לעבוד בשבת – לא יתקבלו לעבודה, או יפוטרו ממנה. בשוק עבודה קשה ואכזרי כזה של היום – אין לעובד כזה זכות אמתית "לבחור" אם הוא "מעוניין" לעבוד ביום המנוחה. אם הוא רוצה פרנסה, הוא חייב להסכים.

הקורבנות היותר קשים הם שומרי המסורת, בעיקר מזרחיים. הם לא אדוקים מספיק כדי להשיב בשלילה מוחלטת לאופציית העבודה בשבת, אבל נפגעים פעמיים. פעם אחת כמו עובדים חילוניים מנוצלים, ופעם שנייה בשל הפגיעה בדתם ובאמונתם. זכויותיהם הבסיסיות של עובדי השבת מופרות בברוטליות. והפרה המונית כזאת של זכויות, לצד היותה עברה גסה על החוק, היא לא פחות מתבוסה עמוקה לחילוניות ההומניסטית שוחרת השוויון.

הוסיפו לזה את הצד ה"נהנה" כביכול מניצולו של האחר. את הקונים הגודשים את מרכזי הקניות. הפכנו את הפנאי שלנו - את היום היחיד שיכולנו לנקות קצת את הראש, להירגע ממירוץ המטלות והלחץ הנפשי של היום-יום העמוס – ליום של צרכנות אינטנסיבית. נכון שתאורטית, לו זה לא היה כרוך בניצול האחר – זו זכותנו, אבל קשה לי לחוש התפעמות מהפיכת השבת ליום של "תרבות קניות". קניות הן לא תרבות.

חלק בלתי נפרד מהמכלול של הרס השבת הוא גורלם המר של העסקים הקטנים והבינוניים, הפועלים בתוך הערים ונמקים בגלל התחרות הבלתי הוגנת עם האח הגדול הפתוח בשבת. חנות מכולת שכונתית לא תיפתח בשבת, גם לא חנות בגדים וגם לא חנות למוצרי חשמל. כדי להפעיל את החנות בשבת יצטרך בעל העסק הקטן בעצמו, עם בני משפחתו, להגיע.

עול שהוא בלתי סביר למשפחה. עסק קטן גם אינו יכול לעמוד בקנסות שרשתות גדולות סופגות בלי למצמץ.

בינתיים, ייסעו הקונים בשבת לקניון, וביום ראשון כבר לא יגיעו לחנות השכונתית. ריכוז המסחר בידי עסקי ענק, והרעבת העסקים הקטנים, פוגעים לא רק בבעל העסק הקטן אלא גם בעובדיו ובעיקר במשק כולו. העסקים הקטנים והבינוניים הם השדרה המרכזית של הכלכלה. הם מספקים מאות אלפי מקומות עבודה, יוצרים חיות במרכזי הערים, מפרנסים משפחות שלמות בכבוד. ריבוי של עסקים קטנים ובינוניים הוא אחד הכלים הראשונים במעלה למאבק בריכוז ההון, הכוח והשליטה בידי מעטים.

שתי מכולות ליד הבית שלי כבר נסגרו. הן לא עמדו בתחרות מול AM-PM וטיב טעם, שצרו עליהן מכל עבר והביסו אותן בקלות. אני קונה במכולת של אבי ואורן, בשולי שוק הכרמל. הם שני אחים שמפרנסים בכבוד ובעבודה קשה מאוד את משפחותיהם. אני חושבת שכל תל-אביבי שמחשיב עצמו אדם ערכי, צריך לפחות להשתדל קצת, גם אם הוא לא תמיד מצליח, לקנות במכולת שליד ביתו לפני כניסת השבת ולסייע בקרב הלא הוגן בין המכולות הקטנות ובין הרשתות הענקיות. אבי ואורן לא מסוגלים להתמודד בזירת השבת עם דודי וייסמן, הבעלים של AM-PM, שהוא גם בעל השליטה ברשת הריבוע הכחול ובדור אלון. משום שהם, להבדיל ממנו, יצטרכו פשוט לבוא בשבת ולעבוד במכולת בעצמם, בלי שיוכלו ליהנות מהזכות שהעבד והאמה נהנו ממנה לפני שלושת אלפים שנה.

מהם תחביביו של דודי וייסמן ואיזה ספורט הוא עושה? האם הוא גולש? רץ? רוכב על אופניים? משיט יאכטה? משחק סקווש או טניס? שוחה? אין לי שמץ של מושג, אבל אני מניחה שבהיותו איש עסקים עשיר ומצליח יש לו תרבות פנאי מפותחת. אני משוכנעת שבשבת הוא עושה דברים מהנים עם משפחתו ועם חבריו. הוא לא צריך לבוא ולעבוד בקופה בשבת, ואפילו לא לפקח על חנות. הוא רק גורם לכך שעובדות ועובדים עניים נאלצים לעבוד בשבת בשכר דל, ושאבי ואורן הקטנים יתחרו בו, הגדול, בתנאי נחיתות.

או באינטרפרטציה עדכנית ומכאיבה לציווי היהודי-סוציאלי: "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אֹתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ...". - את כל היתר אתה יכול להעביד חופשי. כי העיקר הכסף והרווחים.

ובאמת, התבוסה העיקרית כאן היא לכוחות הממון שהניעו את מפלצת המסחר בשבת מטעמי תאוות בצע ותו לא. הם גובו בידי "מאבק חילוני"

קצר ראות, אווירה פרועה והיעדר אכיפה המאפשרים עבריינות על חוקי העבודה, תאוות צריכה שהם עצמם ליבו בעזרת שליטה גבוהה באמצעות ממונם על התודעה ועל עיצוב תרבות הפנאי, וגם בשל העובדה שחיינו נעשו עמוסים מאוד ושעות העבודה התארכו לבלי די – ורבים נדחקו בעל כורחם להקדיש את יום המנוחה שלהם לקניות.

החופש שלי כחילונית לקנות נעלי התעמלות בשבת אינו מצדיק את שעבודו של העובד העני, את הרס העסקים הקטנים ואת אובדן יום המנוחה של הציבור בישראל. זה לא מאבק חילוני-חרדי. זה רק על כסף. שלא לומר חמדנות. מנוע אדיר של עשיית רווחים על כתפיהם של העובדים ושל העסקים הקטנים.

באוקטובר 2008, אחרי יום הכיפורים, נחשפה העובדה המדהימה שרשת AM-PM הורתה לעובדיה לעבוד במיום הקדוש.

דיווח של העיתון **גלובס**: "...הסניפים אמנם היו סגורים, אך עובדי הרשת עסקו בסידור סחורה וניקוי, כאשר בחלק מהסניפים הסתירו את עבודתם על ידי תליית ניירות על חלונות הראווה, ובחלק מהסניפים לא עשו כך והשבים מבתי הכנסת ראו כיצד ברשת הפתוחה בימי שבת עובדים גם ביום הכיפורים... הרשת פיתתה את העובדים על ידי מתן הטבה בדמות שכר גבוה מהרגיל למי שיסכים לעבוד במהלך הצום וכך היה. העובדים נקלעו לבעיה כיוון שלא יכלו לפתוח את הדלתות, ולכן נאלצו לישון בתוך הסניפים. המראה הסוראליסטי בו נתקלו העוברים והשבים ליד הסניפים היה שק שינה פרוש באמצע סופרמרקט עליו ישנו העובדים..."

וייסמן היה ער לחלוטין לנזק שנגרם לתדמיתו, וגם לעסקיו. החרדים הם קונים חשובים ברשת אחרת שלו, שפע שוק. בשל הפרשה פיטר את מנכ"ל הרשת עודד בלום, שהוקרב לטובת העניין. ומה עם רוח המפקד?

יום הכיפורים הוא יום מבחן מעניין. החילונים מתים עליו. מקצתם צמים, עבור אחרים זה היום היחיד בשנה שהם מבקרים בבית הכנסת. רבים אחרים סתם מטיילים ברגל עם משפחה וחברים, רוכבים על אופניים, באים לבקר זה את זה בלי להודיע מראש, קולטים בשמחה גדודי ילדים ונוער שמתפרצים הביתה אדומי פנים אחרי רכיבה חופשית בכבישים על אופניהם. האוויר נקי וצלול, השקט בלתי נתפס, ציוץ הציפורים נשמע, והדיבור נעשה רך יותר ורם פחות. השקט החיצוני הנדיר מייצר גם שקט פנימי המאפשר, בדרכו, חשבון נפש מהסוג החילוני. מנוחה. מנוחה אמיתית. בכל שנה תמיד ימצא מישהו מהחברים שלי שיגיד: "איזה יופי,

איזה שקט, איזה כיף. בלי קניות, בלי עשן מכוניות. בלי רעש. בלי זיהום.
אם רק היינו יכולים שיהיה יום אחד כזה בכל שבוע!"

אז זהו, שיכולנו שיהיה לנו יום כזה בכל שבוע. קוראים לו שבת. יכולנו לקבל
בתודה את המתנה הזאת, לאמץ אותה אל חיקנו. להשתחרר ליום אחד
בשבוע מעומס היום-יום ומטרדותיו, ולחוש את מה ששורר באופן כה פיוטי
ויפה הנביא ישעיהו:

**אם תשיב משבת רגלך, עשות חפצך ביום קדשי - וקראת לשבת ענג...
וכבדתו מעשות דרכך, ממצוא חפצך... אז תתענג על ה', והרכבתך על
במתי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך. כי פי ה' דבר".** ישעיהו נח יג-יד

יכולנו, אבל ויתרנו מרצוננו. ואחרי שויתרנו מרצוננו מנימוקים מתקבלים על
הדעת ויצרנו יום מנוחה חילוני, הלכנו עוד כמה צעדים רחוק מדי, ועשינו כל
מה שיכולנו כדי להחריב כל שריד וזכר ליתרונותיו של היום הזה.

אחרי שנודעה שערוריית AM-PM ויום הכיפורים, היו הכול אחוזי סלידה
מהוולגריות של המעשה. את אותו זעזוע קטן שחשנו אז, בואו נפעיל מעתה
כבקרה מצפונית חילונית, רק מדי פעם, כשאנחנו רואים אנשים שעובדים
בשבת.